

GIRALT, Javier; NAGORE, Francho (ed.) (2018).
Lenguas minoritarias en Europa y estandarización.
Saragossa: Publicaciones de la Universidad de Zaragoza. 229 p.

El juliol del 2017 es va celebrar a la Universitat de Saragossa, sota la direcció dels professors Javier Giralt i Francho Nagore, i gràcies al patrocini de la Càtedra Johan Ferrández d'Heredia de Lenguas Propias de Aragón y Patrimonio Inmaterial Aragonés, el curs *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*. El llibre de títol homònim que ara es ressenya aplega les ponències d'aquell curs, que es va concebre com un fòrum d'experts en planificació lingüística que poguessin contribuir amb la seva experiència a superar un conflicte enquistat: el de la codificació gràfica de la llengua aragonesa. El resultat d'aquells tres dies de treball intens és un volum necessari, no tant pel que revela com per l'anàlisi crítica, actualitzada i de conjunt que ofereix de cinc processos d'estandardització narrats en primera persona per alguns dels seus protagonistes: els de l'èuscar, el gallec, l'asturià d'Astúries, l'occità aranès i l'aragonès. El volum també havia de recollir la ponència de Xavier Lamuela sobre el català, però per raons alienes a la voluntat dels editors finalment no s'hi va poder incloure.

El llibre comença amb una breu presentació institucional a càrrec de José Ignacio López Susín, director general de Política Lingüística del Govern de l'Aragó, i José Domingo Dueñas, director de la Càtedra Johan Ferrández d'Heredia, i continua amb un pròleg signat pels editors del llibre i una breu crònica del curs a càrrec del periodista Màrio Sasot, de Saidí. Aquests apartats introductoris són importants perquè s'hi acota l'àmbit d'estudi (no pas Europa en el seu conjunt, com sembla indicar el títol, sinó cinc llengües minoritàries de l'Estat espanyol) i s'hi defineix el que els editors entenen per *llengües minoritàries*, un terme que s'usa (obviant altres denominacions aplicables, si més no, a alguna d'aquestes llengües, com la de *llengua mitjana*) com a sinònim de *llengües minoritzades*. També s'hi poden copsar entre línies dos dels objectius dels organitzadors del curs: afavorir l'entesa de tots els sectors implicats en la codificació de l'aragonès, avui agrament enfrontats, i posar en valor la política lingüística que, a través d'una inèdita fins ara Direcció General de Política Lingüística (DGPL), el Govern de l'Aragó ha dut a terme al llarg d'aquesta legislatura (2015-2019).

Més enllà dels apartats introductoris, però, el gruix de contribucions del llibre s'inicia amb l'article «Lenguas minoritarias y estandarización», un compendi teòric sobre els diferents models, fases i dificultats dels processos de normalització lingüística, signat pel professor Ramón d'Andrés, de la Universitat d'Oviedo. Aquest excel·lent treball de síntesi destaca per dues raons. En primer lloc, perquè fa un exercici molt necessari de simplificació terminològica, agrupant les diferents denominacions

que han rebut al llarg de la història fases molt semblants dels processos de normalització lingüística (per a la *cultivació*, per exemple, atesta fins a set sinònims, amb matisos: *expansió*, *elaboració*, *elaboració estilística i terminològica*, *compleció*, *adequació*, *modernització* i *intel·lectualització*). I, en segon lloc, perquè ofereix un ventall molt divers d'elements de reflexió que inclouen qüestions més aviat impopulars entre els sectors més mobilitzats a favor de la promoció de les llengües minoritzades. D'Andrés, per exemple, es demana què s'hauria d'entendre com a «normal» en un procés de normalització lingüística i defineix quin és el seu concepte de «normalitat social» en un context multilingüe, però ja adverteix que la percepció de «normalitat» que té la sociolingüística sol ser molt diferent de la que tenen els parlants. En aquest sentit, l'autor posa en relleu que sovint la defecció lingüística es produeix, sense dramatisme, en parlants plenament conscients del context diglòssic en què viuen.

A mesura que s'avança en la lectura de l'article, hom hi va trobant reflexions perfectament aplicables a la resta de processos d'estandardització descrits en aquest volum. L'autor reivindica, per exemple, la necessitat que els poders públics garanteixin la igualtat de drets lingüístics dels ciutadans, però constata que, a l'Estat espanyol, no hi ha cap comunitat autònoma bilingüe que reguli de la mateixa manera la normalització social de les llengües minoritzades (malgrat que en la majoria de casos aquestes llengües es parlen en més d'una comunitat autònoma). També constata, a partir de l'exemple de la llengua asturiana, que la fase de cultivació lèxica i estilística sol ser la baula més feble d'aquests processos d'estandardització; de fet, la tensió entre concepcions antagòniques pel que fa a la cultivació és una constant en els diversos capítols del llibre. D'altra banda, l'autor dedica molts esforços a combatre tant els prejudicis interioritzats pels parlants de les llengües minoritzades (incloses algunes idees falsament associades a la noció d'estàndard) com les estratègies del supremacisme lingüístic (per exemple, el tòpic segons el qual les llengües estatals, a diferència de les llengües minoritzades, són *koinés naturals* i no pas fruit d'una successió de decisions polítiques). Finalment, d'Andrés fa una picada d'ull als agents estandarditzadors de la llengua aragonesa amb una citació de Fabra en què l'artífex de la codificació del català afirma que «hem donat una importància excessiva al fet que l'ortografia sigui aquesta o aquella, quan la cosa verament important és que n'hi hagi una».

Els articles que venen a continuació tracten de manera monogràfica els processos d'estandardització de cinc llengües properes geogràficament a l'aragonès, i deixen constància que el camí per dotar-les d'una varietat estàndard que permeti desenvolupar totes les potencialitats socials als seus parlants no és un camí fàcil. En primer lloc, Pello Salaburu (Euskara Institutua, Universitat del País Basc / Euskal Herriko Unibertsitatea) fa una crònica del procés d'estandardització de la llengua basca, un procés en què la normativització es va emprendre amb la voluntat inequívoca de revitalitzar la llengua. De l'exposició de Salaburu, molt rica en dades històriques i detalls sobre els reptes assolits, en destaquen algunes idees transversals: en primer lloc, la constatació que no hi ha cap procés de codificació gràfica exempt de controvèrsia (l'escriptura o no de la *h*, per exemple, va provocar un gran enfrontament entre els seus partidaris, de tall progressista, i els seus detractors, més aviat conservadors, que

va degenerar en insults sistemàtics cap als primers, titllats de «comunistes», «marxistes» o fins i tot «nazis»); en segon lloc, i malgrat les dificultats per arribar a un consens, Salaburu demostra que aquest acord és precisament el desencadenant d'una adhesió sense precedents al procés de normalització de la llengua: en només deu anys, per exemple, el 90 % dels llibres i el 66,8 % dels escriptors utilitzaven el model unificat; en tercer lloc, l'autor adverteix d'alguns riscos del procés d'estandardització, com ara la reducció de la variació dialectal a causa de la identificació del model estàndard sociològic (el més utilitzat, omnipresent a l'espai públic) amb el model estàndard formal (la normativa, molt més inclusiva pel que fa a la variació), i, finalment, l'autor situa com un dels principals reptes per a la pervivència de les llengües minoritzades la necessitat de convèncer els parlants bilingües perquè en facin un ús habitual. Aquesta preocupació també és recurrent en els diferents capítols del llibre, així com el posicionament crític davant de les acadèmies de la llengua. En el cas concret del basc, Salaburu fa una crítica molt dura a la incapacitat d'Euskaltzaindia per incorporar els investigadors més dinàmics que fan recerca sobre l'èuscar, avui vinculats a les universitats.

Aquest enfrontament entre les universitats i l'acadèmia també és un dels vectors de l'article de Francisco Fernández Rei (Instituto da Lingua Galega, ILG / Universitat de Santiago de Compostella, USC), un treball en què l'autor deixa constància de l'amarga «guerra normativa» que, al llarg de les últimes dues dècades del segle xx, es va produir a Galícia no només entre els anomenats *reintegracionistes* (partidaris d'un estàndard convergent amb el portuguès) i els *autonomistes* (partidaris d'un estàndard autònom), sinó també entre dos grups de defensors de les tesis autonomistes: els investigadors de l'ILG, creat per la USC el 1971, i els membres de la Real Academia Galega, la institució a la qual es va atribuir l'*auctoritas* en la codificació del galleg modern. Com afirma Fernández Rei, les diverses concepcions del que havia de ser el galleg eren «irreconciliables» i no es van resoldre fins l'any 2003, quan (reintegracionistes a banda) es va assolir una «normativa de concòrdia» que va permetre tancar la «guerra de grafies». D'altra banda, Fernández Rei dibuixa un escenari que farien bé de tenir en compte (per les repercussions negatives que té en el prestigi i la vitalitat de l'idioma) altres comunitats lingüístiques, com l'aragonesa: les tensions a l'hora de prioritzar solucions més o menys acostades a l'oralitat, la necessitat de fixar unes grafies en el moment en què la llengua entra al sistema educatiu, o que tots els agents estandarditzadors es comprometin a respectar unes normes sorgides del consens... En tots aquests punts (salvant les distàncies i tenint en compte que la massa de parlants és molt menor), els agents codificadors de la llengua aragonesa estan reproduint els mateixos errors que van fer tant de mal al galleg durant les últimes dècades del segle xx.

Els dos processos d'estandardització que s'exposen a continuació (el de l'asturià, a càrrec novament de Ramón d'Andrés, i el de l'occità aranès, a càrrec del professor Jordi Suïls, de la Universitat de Lleida) presenten un panorama molt menys conflictiu. En el cas de l'asturià, d'Andrés exposa com, d'ençà de l'any 1974, amb l'embranchada que suposa el Surdimientu, es dota l'asturià d'Astúries d'una grafia, una gramà-

tica i un diccionari que prioritzen l'acceptació social per damunt de criteris d'altra mena, que podrien haver derivat en un conflicte ortogràfic. L'anàlisi és interessant perquè hi veiem, novament, una tensió entre la llengua formal i la llengua popular (la línia entre el que es considera un «vulgarisme» o no és especialment difusa), i perquè se'ns presenta un model formal altament polimòrfic en què es valora positivament, per exemple, l'abundància de dobles lèxics del tipus *acceptar/aceutar*. Hi ha moltes altres afirmacions suggestives, com ara quan l'autor diu que l'asturià occidental s'està constituint en subestàndard però nega que hi hagi hagut mai secessionisme lingüístic, o quan afirma que l'asturià és una llengua altament codificada però no estandaritzada, perquè tan poca població coneix la varietat referencial que no és possible avaluar la implantació de la normativa, incloent-hi la terminologia. Per la seva banda, en el treball de Suïls retrobem vells coneguts, com l'associació dels *patois* al caos i del francès estàndard a l'ordre, la tensió entre el model particularista defensat pels seguidors del felibritge i el model convergent de Loís Alibèrt, la diglòssia secular que ha imperat a la Vall d'Aran i la dificultat d'avançar en el debat normatiu en un context de substitució lingüística. En el treball de d'Andrés hauria estat estimulante conèixer la situació de l'asturià fora d'Astúries; en el de Suïls, es passa de puntetes pels reptes actuals del procés d'estandarització de l'aranès.

Els dos darrers articles haurien de ser de lectura obligatòria per a tots aquells que vulguin conèixer l'atzucac aparent a què sembla haver arribat el procés de normalització de la llengua aragonesa. Per una banda, el professor Francho Nagore, de la Universitat de Saragossa, fa una crònica extensa i detallada dels esforços per estandaritzar una llengua, l'aragonesa, que es troba en perill evident d'extinció. La impressió que hom s'endú en llegir la crònica de Nagore, un dels principals artífexs d'aquest procés de revitalització de la llengua, és que del segle XVI ençà l'aragonès ha hagut de sobreviure en un context de gran precarietat, sense una comunitat de parlants amb consciència idiomàtica pròpia i sense una xarxa d'intel·lectuals connectada que hagi tingut una mínima continuïtat històrica. Amb la recuperació de la democràcia a l'Estat, i malgrat uns inicis normalitzadors prometedors (establiment d'una ortografia provisional l'any 1974, creació del Consello d'a Fabla Aragonesa, el 1976, i aprovació, per consens, d'unes normes gràfiques amb àmplia acceptació al I Congreso ta ra Normalización de l'Aragonés, el 1987), la situació en els darrers anys no convida gaire a l'optimisme: a l'extrema precarietat de la vitalitat etnolingüística i la deixadesa institucional permanent, cal sumar-hi la proliferació de grups pretesament normalitzadors que defensen propostes gràfiques antagoniques. Davant d'aquesta situació, la DGPL de l'Aragó va impulsar una mediació que posés fi al conflicte gràfic, i va encarregar als professors Patrick Sauzet, Ramón d'Andrés i Michael Metzeltin l'elaboració d'un dictamen vinculant que ha donat lloc a una resolució del Govern de l'Aragó, en virtut de la qual la DGPL passa a utilitzar aquestes normes de consens. Nagore admet, però, que l'acollida d'aquestes solucions de compromís no ha estat l'esperada, fins al punt que cap de les tres principals institucions enfrontades les ha fet seves: la Societat de Lingüística Aragonesa i l'Estudio de Filología Aragonesa, perquè no reflecteixen prou els seus postulats; i el Consello d'a Fabla Aragonesa, perquè adop-

tar-les comportaria un trencament amb el model ortogràfic que han utilitzat en els darrers quaranta anys.

En el darrer article del llibre, José Ignacio López Susín, director general de Política Lingüística, ofereix una visió complementària (i no sempre coincident) del conflicte sobre la codificació de l'aragonès, i l'atribueix a la fragmentació dels estudiosos en un «regne de taifes». Potser el més revelador és, però (més enllà del repàs per les accions de normalització de l'aragonès i el català que ha impulsat en el període 2015-2019), adonar-se que tant Nagore com López Susín comparteixen un horitzó comú, que passa per la definició de les zones de predomini lingüístic català i aragonès i la posterior oficialització d'aquestes llengües com a mínim en els seus respectius territoris històrics. Nagore insisteix, a més, en la necessitat de definir una sola norma ortogràfica, morfosintàctica i lèxica per a l'aragonès, i en la necessitat, també, de *medialitzar* o difondre molt més aquesta norma entre els parlants. Per a López Susín, la prioritat sembla que serà la creació de dues autoritats acadèmiques, una per a cada llengua, i la regulació de l'accés d'aquestes llengües a l'Administració i els mitjans de comunicació públics. Malgrat els esforços fets en els darrers anys per avançar cap a la plena normalització de l'aragonès, l'enrocament actual dels diferents actors implicats no convida gaire a l'optimisme.

El volum *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*, en definitiva, és un treball que ens hauria de fer reflexionar sobre el pes que el factor humà ha tingut i té en els processos d'estandardització i revitalització de les llengües minoritzades de l'Estat espanyol, una història sovint tenyida d'enfrontaments i personalismes que no han fet cap bé a l'objectiu últim de les societats que els han impulsat: la recuperació del prestigi i l'ús social d'unes varietats menystingudes per la història oficial.

Esteve VALLS

Universitat Internacional de Catalunya. Institute for Multilingualism